

**LATİN ALFABESİNİN KABULÜNDEN SONRA KUR'AN ELİFBÂSİ ÖĞRETİMİNİN
DÖNÜŞÜMÜ (1928-1972)**

The Transformation of Quran Elifbâ Teaching After Adoption of Latin Alphabet (1928-1972)

Hatice AYAR

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı
Presidency of Religious Affairs
İstanbul, Turkey
haticeayar83@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2259-2567
DOI: 10.34085/buifd.809137

Öz

Kur'an geçmişten günümüze elifbâlar vasıtasıyla öğretilmektedir. Her biri farklı ses, şekil ve isme sahip olan harflerin, hareketlerin ve okuma kurallarının öğretildiği elifbâlar Kur'an'ın daha doğru daha hızlı ve daha etkili öğrenilebilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada Latin alfabesinin kabulünden Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan ilk elifbâya kadar (1928-1972) Kur'an öğretiminde kullanılmak üzere hazırlanmış 25 elifbâ incelenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı 1928-1972 yılları arasında hazırlanan elifbâlardan hareketle elifbâ öğretiminde yaşanan dönüşümün tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Latin alfabesinin kabulünün elifbâ öğretimini nasıl etkilediği, yeni elifbâlarda elifbâ öğretimine özgü hangi yöntemlerin kullanıldığı, elifbâlarda harflerin ve hareketlerin nasıl öğretildiği sorularına cevap aranmıştır. Çalışmaya konu olan yıllarda hazırlanmış elifbâlar hakkında yapılmış bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışmamız tarihi bir birikim olan elifbâların gün yüzüne çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış ve doküman analizi yapılmıştır. Verilere literatür taraması yoluyla ulaşılmıştır. Tespit edilen elifbâlar başta Milli Kütüphane olmak üzere çeşitli kütüphanelerden ve sahaflardan temin edilmiştir. Elifbâlar incelenirken betimsel analiz yapılmış, elde edilen veriler yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Elifbâ Öğretimi, Kur'an Öğretimi, Latin Alfabesinin Kabulü.

Abstract

The Qur'an has been taught through Elifbâs (i.e. Alphabets) from the past to the present. The Elifbâs, each of which has a different voice, shape, and name, and in which letters, symbols, and reading rules are taught, allow the Qur'an to be learned more accurately, faster, and more effectively. In this study, 25 Elifbâs prepared to be used in teaching the Qur'an were examined as of the acceptance of the Latin Alphabet to the first Elifbâ (1928-1972) published by the Presidency of Religious Affairs. The basic objective of this study was to determine the transformation in Elifbâ teaching based on the Elifbâs prepared between 1928 and 1972. In accordance with this purpose, answers were sought to the questions of how the adoption of the Latin alphabet affects elifbâ teaching, which methods are used specific to elifbâ teaching in the new elifbâ, and how letters and vowel points were taught in the elifbâ. There is no scientific study conducted on the Elifbâs prepared in these years. For this reason, our study is important in terms of uncovering the Elifbâs, which have had a historical accumulation. The Qualitative Method was used in the study, and Document Analysis was performed. The data were collected with a literature review. The identified Elifbâs were obtained from various libraries and second-hand booksellers, and especially from the National Library. When the Elifbâs were examined, descriptive analyses were carried out, and the results were obtained by interpreting the data.

Keywords: Religious Education, Qur'an Teaching, Elifbâ Teaching, Adoption of Latin Alphabet.

Giriş

Kur'an indirilmeye başlandığı ilk günlerden itibaren inananlar tarafından öğrenilmiş ve diğer Müslümanlara da öğretilmiştir. Kur'an okumayı öğrenmenin ilk basamağı hiç kuşkusuz Arap alfabesinin öğrenilmesidir. Her biri farklı ses, şekil ve isme sahip olan harflerden oluşan Kur'an alfabesi geçmişten günümüze elifbâlar yoluyla öğretilmektedir. Bu sebeple Kur'an harf, hareke, işaret ve okuma kurallarının öğretildiği elifbâlar Kur'an öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Zira Kur'an'ın doğru okunabilmesi harflerin ilk öğrenilirken fem-i muhsinden (uzman ağzı, güzel icra eden ağız) mahreçlerine uygun olarak öğrenilmesiyle yani elifbâ öğretimi¹ sürecinin titizlikle yapılmasıyla yakından ilgilidir.²

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerinin ders programında elifbâ dersi önemli bir yere sahip olmuştur. Elifbâ derslerinde önce Kur'an okuma kuralları öğretilmiş, Kur'an okuma belli bir seviyeye ulaştıktan sonra da Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlerin okunmasına geçilmiştir. Elifbâ derslerinde uzun yıllar hiç değiştirilmeden harf yöntemi üzere hazırlanmış *Elifbâ Cüz'ü* isimli eser kullanılmıştır.³ Alfabe öğretimine özgü yöntemlerden biri olan harf yöntemi, Arap alfabesinde olduğu gibi harfin sesinin isminden farklı olduğu dilleri öğretirken kullanılmaktadır. Harf yönteminde önce harflerin tamamının ismi öğretilmekte daha sonra hece okuma örneklerine geçilmektedir.⁴ 1850'li yıllarda başlayan usul-i cedid (yeni yöntem) hareketinin de etkisi ile Osmanlı Türkçesi öğretimi eskiye nazaran daha önemli hale gelmiş ve yine harf yöntemi üzere önce Osmanlı Türkçesini daha sonra Kur'an öğretimini hedefleyen elifbâlar yazılmaya başlamıştır. 1890'lı yıllara gelindiğinde ise harf yönteminin yerini savfî yöntem almaya başlamıştır.⁵ Alfabe öğretimine özgü yöntemlerden biri diğeri olan savfî yöntemde harflerin isimleri yerine seslerinin öğretilmesi esas kabul edilmiştir.⁶ Bu yöntem üzere hazırlanan elifbâlarda harfler alfabetik sıranın dışına çıkılarak tek tek veya küçük gruplar halinde, kullanım sıklığı ve yazılış kolaylığı dikkate alınarak öğretilmiştir.⁷

1911 yılında Selanik'te yapılan Muallimler Kongresi'nde aynı elifbâ ile hem Osmanlı Türkçesinin hem de Kur'an'ın öğretilmesinin sakıncaları üzerinde durulmuştur. Elifbâ derslerinde okutulmak üzere iki ayrı elifbâ hazırlanmasına ve ilk olarak Osmanlı Türkçesinin öğretilmesine karar verilmiştir. Osmanlı Türkçesi öğretiminde kullanılacak olan savfî yöntemde hazırlanmış elifbâlarda harflerin tek tek öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Kur'an elifbâlarının ise -öğrencilerin harfleri bilmeleri sebebiyle- harflerden ziyade hareke, işaret ve okuma kurallarının öğretilmesine yönelik olması gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple

¹ Çalışma boyunca metin içinde geçen elifbâdan kasıt, Kur'an elifbâlarıdır. Elifbâ öğretimi ise Kur'an elifbâsı öğretimini ifade etmektedir.

² Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık", *Usûl İslâm Araştırmaları* 13 (Ocak-Haziran 2010), 35-36.

³ *Elifbâ Cüzü* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanetler Hazinesi, 436-437), 18a.

⁴ Firdevs Güneş, *Ses Temelli Cümle Yöntemi ve Zihinsel Yapılandırma*, (Ankara, Nobel Yayınları, 2007), 168, Cavit Binbaşıoğlu, "İlkokuma ve Yazma Öğretiminin ve Alfabe Kitaplarının Tarihsel Gelişimi", *Eğitim ve Bilim*, 14/114 (Ekim 1999), 8.

⁵ Hatice Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 45-47.

⁶ Hayati Akyol, *Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi* (Ankara: Pegem A Yayınları, 2005), 78; Güneş, *Ses Temelli Cümle Yöntemi ve Zihinsel Yapılandırma*, 169.

⁷ Namık Kemal Şahbaz, "Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Ses Yöntemi ve İsmail Hakkı Elifbâ'sı", *Türkiyat Araştırmaları*, 2 (Bahar 2005), 57-58; Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*, 174-176.

Kur'an öğretimi için hazırlanan elifbâların ilk sayfasında Arap harflerinin tamamı tekrar edilmiş ve hareketlere geçilmiştir.⁸ Dolayısıyla Kur'an elifbâları, harf yöntemi usulüne geri dönmüştür.

Cumhuriyetin ilanından sonra da devam eden Kur'an elifbâsı yazımı, eğitim alanında gerçekleştirilen en önemli inkılaplardan biri olan Latin alfabesinin kabulünden sonra kesintiye uğramıştır. Zira Arap harfleri ile eğitim faaliyetlerinin yasaklanması sebebiyle bu inkılabın etkilediği alanlardan biri de elifbâ öğretimi olmuştur. Nitekim Cumhuriyetin ilanından günümüze elifbâ öğretim süreci incelendiğinde 1928-1945 yılları arasında yeni elifbâlar yayımlanmadığı görülmektedir. Bu dönemde yaşanan yasaklardan kaynaklanan durgunluk hem elifbâ yazımını hem de Kur'an öğretimini olumsuz etkilemiştir. 4 Ocak 1932 tarihinde yayımlanan talimatnamede Harf Devrimi Kanunu'na aykırı olarak Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni dersane açanların ve bu dersanelerde eğitim verenlerin, Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesi gereğince üç aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁹ Söz konusu yasaklara rağmen pek çok İslam gönüllüsü gizlice çocuklara Kur'an öğretmiş, temel dini bilgiler hakkında malumatlar vermeye devam etmiştir.¹⁰

Kur'an geçmişten günümüze -yaşanan tüm sıkıntılara rağmen- her dönem inananlar tarafından öğrenilmiş ve öğretilmiştir. Elifbâ öğretimi Kur'an öğretiminin ilk basamağı olmasına ve Kur'an okumayı öğretmek amacıyla yüzlerce farklı elifbâ yayımlanmasına rağmen ülkemizde bu konu hakkındaki bilimsel çalışmaların son yıllarda hazırlandığı ve sayıca yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Elifbâ öğretimi hakkında yapılan çalışmaların başında 2005 yılında Namık Kemal Şahbaz tarafından hazırlanan *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi* isimli doktora tezi bulunmaktadır.¹¹ Söz konusu çalışmada elifbâlar Osmanlı Türkçesi öğretiminde kullanılan ders kitapları olmaları bakımından ele alınmıştır. Kur'an elifbâları hakkında yapılmış olan ilk çalışma 2018 yılında İbrahim Tunç tarafından hazırlanan *Elifbâ (Kur'an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elifbâ Önerisi* isimli yüksek lisans tezidir.¹² Çalışmada elifbâda öğretilen harf, hareke ve işaretler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve yeni bir elifbâ öğretim yöntemi önerisinde bulunulmuştur. Elifbâ öğretimine dair yapılmış diğer bir çalışma, Ahmet Bayraktar tarafından 2017 yılında yayımlanan *Yeni Kur'an Okuma Öğretim Yöntemi* isimli makaledir.¹³ Bu makalede, geleneksel elifbâ öğretimi hakkında bilgi verilmiş ve yazarın geliştirdiği yeni Kur'an okuma öğretim yöntemi tanıtılmıştır. Tuğba Tamer'in 2019 yılında hazırladığı *Kur'an Öğretiminde Materyal ve Yöntem Analizi (Elifbâlar Üzerine Bir İnceleme)* isimli yüksek lisans tezinde

⁸ Heyet, "Elifbâ Müzâkerâtı", *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası* (Selanik: Osmaniye Matbaası, 1328), 31-35.

⁹ Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta* (Ankara: Kanaat Basımevi, 1947), 937.

¹⁰ Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 1/123, 142, 160, 292; 2/ 17, 62.

¹¹ Namık Kemal Şahbaz, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2005.

¹² İbrahim Tunç, *Elifbâ (Kur'an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elifbâ Önerisi* (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹³ Ahmet Bayraktar, "Yeni Kur'an Okuma Öğretim Yöntemi", *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi/ International Journal of Educational Sciences* 1(2017).

günümüzde kullanılan elifbâlar incelenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁴ Fadime Sarı Korkmaz tarafından hazırlanan “*Ses Temelli ve Gruplama Sistemli Kur’an-ı Kerim Öğretimi*” isimli yüksek lisans tezinde ise Kur’an öğretiminde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁵ Söz konusu çalışmalar günümüzde kullanılan elifbâların incelenmesi ve elifbânın daha verimli ve hızlı öğretilmesini sağlamak amacıyla geliştirilen yeni yöntem denemeleri olmaları bakımından önemlidir. Bu araştırma ise söz konusu çalışmalardan farklı olarak yeni bir yöntem önerisinde bulunmamaktadır. Yine 2019 yılında tarafımızdan hazırlanan *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kur’an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)* isimli doktora tezinde belirlenen yıllar arasında Osmanlı Devleti’nde elifbâ öğretiminin nasıl yapıldığı ortaya konmuş ve kullanılan elifbâlar incelenmiştir. Halil Uysal tarafından hazırlanan *Cumhuriyet Dönemi Kur’an Araştırmaları* isimli makalede ise söz konusu yıllarda hazırlanmış elifbâların bir kısmının Kur’an hakkında yapılan çalışmalar listesine dâhil edildiği görülmüştür.¹⁶

Bu çalışmada alanda yapılan çalışmalara katkı sunmak amacıyla Latin alfabesinin kabulünden Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1972 yılında yayımlanan *Kur’an Okumaya Giriş* isimli elifbâyaya kadar hazırlanmış elifbâlar incelenerek o dönemin birikiminden istifade edilmesi, incelenen elifbâların olumlu ve olumsuz yönlerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. 1928-1972 yılları arasında Kur’an öğretiminde yaşanan sıkıntıları konu edinen çalışmalar olmakla birlikte elifbâ öğretiminin hangi materyallerle ve nasıl yapıldığı hakkında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

1. Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Elifbâ Öğretiminin Tarihî Süreci (1928-1972)

Cumhuriyetin ilanından sonra 1 Kasım 1928’de gerçekleşen Latin Alfabesinin kabulü eğitim alanını etkileyen en önemli yeniliklerden biri olarak görülmektedir. Latin alfabesinin kabulü ile birlikte Arap alfabesiyle yazılmış kitapların okullarda okutulması “Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.” maddesi ile yasaklanmıştır.¹⁷ Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun ilanından sonra açılan ve Arapça derslere yer veren İmam Hatip mektepleri de 1932 yılında devlet bütçesine yük oldukları ve öğrenci ilgisizliği gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.¹⁸ O yıllarda Kur’an-ı Kerim ve din öğretimi yapan tek kurum; 1925 yılında Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde Kur’an hafızı yetiştirmek amacıyla açılan 9 Kur’an kursudur.¹⁹ Daha önce de ifade edildiği gibi 1932 yılında yayımlanan talimatname ile Diyanet bünyesinde açılan kurslar dışında kalan mekânlarda elifbâ ve Kur’an öğretiminin yapılması yasaklanmıştır.²⁰ Bu kursların ise ilk tahsil çağında olan 12 yaşından küçüklere yasaklandığı yetişkinlikler için de sadece Kur’an-ı Kerim’i, namaz surelerini ve dualarını öğrenecekleri mekânlar olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır.²¹

¹⁴ Tuğba Tamer, *Kur’an Öğretiminde Materyal ve Yöntem Analizi (Elifbâlar Üzerine Bir İnceleme)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

¹⁵ Fadime Sarı Korkmaz, *Ses Temelli ve Gruplama Sistemli Kur’an-ı Kerim Öğretimi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁶ Halil Uysal, “Cumhuriyet Dönemi Kur’an Araştırmaları”, *Makâlât* 1 (1999), 145-160.

¹⁷ Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (THKTH), *Resmî Gazete* 1030 (3 Kasım 1928), Kanun No. 1353, md. 1-9.

¹⁸ Mustafa Öcal, *100. Yılında İmam Hatip Liseleri (1913-2013)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 65.

¹⁹ Ahmet Koç, *Kur’an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Üzerinde Bir Araştırma* (Ankara: Avrasya Yayınları, 2005), 18; Ramazan Buyrukçu, *Kur’an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2001), 38.

²⁰ Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, 937; Koç, *Kur’an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Üzerinde Bir Araştırma*, 18.

²¹ Mustafa Öcal, *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 35.

Hatta 1941 yılına gelindiğinde ilk tahsili bitirmemiş 7-16 yaş aralığındaki çocukların Kur'an kurslarına alınmaması yönündeki karardan resmi kurumlarda Kur'an öğrenme yaş sınırının yükseltildiği anlaşılmaktadır.²² Bu da çocukların Kur'an eğitimini resmi kurumlardan almasının önündeki ciddi bir engel olmuştur. Bu kısıtlamaların yanı sıra 1932 yılında Kur'an-ı Kerim ilk kez Latin alfabesine çevrilmiştir. Kur'an'ın Latin harfleri ile yazılması Diyanet İşleri Reisliğine bağlı Mushafları Tetkik Heyeti tarafından onaylanmamasına rağmen *elKur'an-Elmuşhafuşşerif* yayımlanmıştır.²³

1946 yılında çok partili sisteme geçişle birlikte din öğretimi anlamında birtakım gelişmeler yaşanmaya başlamış 1947 yılından itibaren de din eğitimi tekrar gündeme alınmıştır.²⁴ Bu gelişmelerin bir yansıması olarak Kur'an Kurslarının sayısı artmış, imamlık ve hatiplik gibi din hizmetlerini yapacak kişilerin yetiştirilmesi amacıyla 21 Mayıs 1948 tarihinde İmam Hatip kursları açılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılan bu kurslara ortaokul mezunu ve askerliğini yapmış erkek öğrenciler alınmıştır.²⁵ 10 ay olarak planlanan İmam Hatip kurslarının ders dağılım cetveli incelendiğinde ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim öğretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır.²⁶ Söz konusu kursun ders içerikleri ile ilgili ayrıntılı malumata ulaşılamaması sebebiyle Kur'an-ı Kerim öğretimine elifbâ cüzünden mi yoksa Kur'an'ı yüzünden okumadan mı başlandığı bilgisi mevcut değildir. Fakat kurs hakkında yapılan bir değerlendirme yazısında kursa katılanların hâlihazırda imam veya hatip olduğu, kapanan medreselerin son sınıfında eğitim görürken ayrılanlardan veya din hakkında geniş malumat sahibi olmak isteyen gençlerden oluştuğu ifade edilmektedir.²⁷ Bu bilgi Kur'an dersinin elifbâ cüzünden ziyade yüzünden okuma ve ezber yapılması şeklinde işlendiği düşüncesini oluşturmaktadır.

14 Mayıs 1950 seçimlerinin sonucunda iktidar olan Demokrat Parti dönemi din eğitimi anlamında yaşanan fetret yıllarının bitişi için bir umut olarak görülmüş, 17 Ekim 1951 tarihine gelindiğinde ise İmam Hatip okulları açılmıştır.²⁸ İmam Hatip okullarının orta kısımda Kur'an derslerinin sadece Latin alfabesi ile yapılması bazı okullarda rahatsızlığa sebep olmuş ve durumun düzeltilmesini sağlamak amacıyla şikâyetlerde bulunulmuştur.²⁹ Bu ve benzeri girişimler neticesinde olmalı ki İmam Hatip okullarının dört yıllık orta kısmının ders programında 1951-1957 yılları arası Kur'an-ı Kerim dersinin Türkçe ve Arapça olarak notlandırıldığı o dönem eğitim gören öğrencilerin karnelerinde görülmektedir.³⁰ İmam Hatip okullarının açıldığı 1951 yılından sonra bazı dönemler durağan şekilde bazı dönemler ise yoğun bir ilgiyle varlığını sürdürmüş pek çok genç Kur'an okumayı bu okullar vasıtasıyla öğrenmiştir.

Çok partili döneme geçiş ile birlikte Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde de birtakım gelişmeler yaşanmış 1950 yılına gelindiğinde kurumun ismi Diyanet İşleri Başkanlığı olarak

²²Cumhuriyet Arşivleri (CCA), *Muamelat Genel Müdürlüğü*, Kutu: 26, Gömlek: 151, 15.

²³*ElKur'an-Elmuşhafuşşerif* (İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, 1932); Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Bulut, "Kelâm-ı Kadîmin Hatasız Basımını Gaye Edinmiş Bir Müessesese: Mushaflar Tetkik Heyeti- 3", *Diyanet Aylık Dergi* 342 (Haziran 2019), 30-33.

²⁴ İrfan Başkurt, *Diyanet'in Uygulamalı Tarihi* (İstanbul: y.y., 2012), 97; Buyrukçu, *Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma*, 40.

²⁵ Cumhuriyet Arşivleri (CCA), *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*, Kutu. 42, Gömlek. 251, 17.

²⁶ Öcal, 100. *Yılında İmam Hatip Liseleri (1913-2013)*, 96-99.

²⁷ Metin Toker, "Dünyanın En İhtiyar Talebeleri Burada", *Cumhuriyet Gazetesi* (4 Şubat 1949), 4.

²⁸ Öcal, 100. *Yılında İmam Hatip Liseleri*, 108.

²⁹ Cumhuriyet Arşivleri (CCA), *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*, Kutu. 90, Gömlek. 562, 5; Ayrıca bk.: Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*, 1/578-579.

³⁰ Öcal, 100. *Yılında İmam Hatip Liseleri*, 123.

değiştirilmiştir.³¹ Bu süreçte bir yandan ülkenin mevcut dini durumunu özetleyen ve gelecek vizyonu çizen raporlar hazırlanırken diğer yandan toplantılar düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Merkez Araştırma ve Geliştirme Kurulu tarafından 1963 yılında gerçekleştirilen dokuz günlük toplantıda önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de halkın din öğrenimi ihtiyacını gidermek için Kur'an kurslarının din görevlisi yetiştiren bir kurum olmaktan çıkarılıp yaygın eğitim veren bir kurum haline dönüştürülmesidir. Bu kararın uygulamaya geçirilmesi 1965 yılında yürürlüğe giren Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile mümkün olmuştur.³² 1971 yılında çıkarılan Kur'an Kursları Yönetmeliğinde Kur'an'ı usulüne uygun olarak okutmak ve meallerini öğretmek yüzünden okuma öğretecek olan Kur'an kurslarının görevleri arasında ilk sırada yer almıştır.³³

2. Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Hazırlanan Elifbâlar

Latin alfabesinin kabulü ile birlikte Arap Alfabesiyle yazılmış kitapların okullarda okutulmasının yasaklanması elifbâ öğretimini etkilediği gibi elifbâ yazımını da etkilemiştir.³⁴ 1928 yılından sonra baskısına ulaşılan ilk elifbâ 1945 yılına aittir.³⁵ Bu tarihler arasında yeni elifbâ basılmasına izin verilmediği gibi yurt dışından ülkeye elifbâ sokulması da yasaklanmış getirilen elifbâların toplattırılması hakkında kararname çıkarılmıştır.³⁶ O dönem elifbâ öğrenmek isteyenlerin ellerinde geçmiş yıllardan kalma elifbâları yoksa piyasada elifbâ bulamadıkları aktarılmaktadır.³⁷ 1963 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Merkez Araştırma ve Geliştirme Kurulu tarafından elifbâ yazımı ile ilgili ilk adım atılmış, Kur'an öğrencileri için Kur'an alfabesi yayımlanması kararı alınmıştır.³⁸ Bu karar ancak 1972 yılında hayata geçirilebilmiştir.³⁹ Bu bağlamda 1945 yılında yayımlanan *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tevvîd)* isimli elifbâdan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1972 yılında yayımlanan *Kur'an Okumaya Giriş*⁴⁰ isimli elifbâya kadar 25 farklı elifbânın baskısına ulaşılmıştır.

İncelenen elifbâlar genellikle 15*20 ebadında olup 30-40 sayfa aralığındadır. Ancak içeriklerine göre 8 ve 120 sayfa olan elifbâlar da bulunmaktadır.⁴¹ Çoğu üçüncü hamur kâğıda tek renk olarak basılan elifbâların bazılarının kapakları kartondan ve renkli bazılarının ise renkli ve desenlidir.⁴² Tetkik edilen elifbâlarda okunacak olan hece ve kelimeler sayfa düzenini sağlamak amacıyla genellikle kutucuklar içine yazılmıştır. Tercih edilen yazı karakteri veya kutucuklar kullanılmaması sebebiyle görsel olarak tertip ve düzene sahip olmayan elifbâlar da

³¹ Başkurt, *Diyanet'in Uygulamalı Tarihi*, 35.

³² Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 18.

³³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği (DİBKKY), *Resmî Gazete* 13989 (17 Ekim 1971), md. 2/3.

³⁴ THKTH, 1-9.

³⁵ Münif Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tevvîd)* (İstanbul: y.y., 1945).

³⁶ Cumhuriyet Arşivi (CCA), *Kararlar Daire Başkanlığı (1928...)*, Kutu. 96, Gömlek. 83, 2.

³⁷ Öcal, 100. Yılında *İmam Hatip Liseleri*, 77; *Kur'an-ı Kerim Öğrenmek İsteyenlere Kolaylık Kur'an-ı Kerim Elifbâsı ve Namaz Sureleri* (İstanbul: Anadolu Matbaası, 1965).

³⁸ Cumhuriyet Arşivleri (CCA), *Diyanet İşleri Reisliği*, Kutu. 4, Gömlek. 37, 21.

³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Başkanlığımızca Basımı Yapılan Tüm Eserler* (Erişim 15 Nisan 2020).

⁴⁰ Tayyar Altıkulaç vd, *Kur'an Okumaya Giriş* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972), 1.

⁴¹ Tunahan, *Kur'an Harf ve Harekeleri* (İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 1958), 8; Ali Kemal Belviranlı, *Kur'an Rehberi* (b.y.: y.y., 1964), 120.

⁴² Numan Kurtulmuş, *Kur'ani Kerim Elifbâsı* (İstanbul: Ahmed Sait Basımevi, 1951), 1; Murat Öztin, *Din Duygusu, Ahlak ve İnsan Yeni Harflerle İzhahlı Kur'an Alfabesi* (İzmir: İzmir Basımevi, 1946), 1; Fikri Aksoy, *10 Derste Kur'an Alfabesi* (b.y.: y.y., 1959), 1; Hüseyin Karagözoğlu, *Miftah'ul-Kur'an-Kur'an Anahtarı* (İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1948), 1.

bulunmaktadır.⁴³ Abdestin alınışı ve namazın kılınışının resimler üzerinden tarif edildiği iki elifbâ dışında elifbâlarda resim kullanılmamıştır.⁴⁴ Nadir de olsa elifbâların bazılarında hat sanatıyla yazılmış ayet ve dua levhalarına yer verilmiştir.⁴⁵

Yazarların bir kısmı elifbâlarında Arapça yazılan hece ve kelimelerin altına Türkçe okunuşlarını yazmışlardır.⁴⁶ Ancak yazı ile ses öğretmenin zorluğuna dikkat çekerek Kur'an'ın doğru okunabilmesi için aslında fem-i muhsinden öğrenilmesinin gerekli olduğu ifade etmişlerdir. İnsanların kendi kendilerine Arapça Kur'an okuyabilmelerinin tam olarak mümkün olmadığına ancak zamanın şartları itibarıyla böylesi bir zaruretin oluştuğuna dikkat çekerek Latin alfabesinden istifade etmelerinin sebebini ifade etmişlerdir.⁴⁷

İçerik itibarıyla elifbâların hemen hemen tamamında Besmele ile başlanmış, harf, hareke, işaret ve okuma kurallarının öğretiminin ardından namaz sure ve dualarına yer verilmiştir. Ali Kemal Belviranlı⁴⁸ tarafından hazırlanan *Kur'an Rehberi* (1964) isimli elifbâda sure ve duaların kutucuklar içerisinde önce kelime kelime daha sonra bir bütün halinde yazılması incelenen elifbâlardaki ilk ve tek uygulamadır.⁴⁹ Elifbâların bir kısmında diğerlerinden farklı olarak bu dua ve surelerin Türkçe mealine yer verilmiş ve Arapça metinlerinin altına Latin alfabesi ile okunuşları yazılmıştır.⁵⁰ *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*'nde (1970) ise elifbânın Kur'an hükmünde sayılmaması için ayetlerin sadece Türkçe okunuşlarına yer verildiği belirtilmiştir.⁵¹ Elifbâların bir kısmında geçmişte yazılan Kur'an elifbâlarından farklı olarak iman esasları, İslam'ın şartları, Kur'an-ı Kerim'in bölümleri, hanımlara mahsus haller ve mükellefin görevleri hakkında bilgi verilmiş, 32 farz liste halinde yazılmıştır. Bazı elifbâlarda ise özellikle namaz bahsine ihtimam gösterilmiş abdest, gusül gibi namaz öncesi hazırlıklar hakkında bilgi verildikten sonra namazın önemi, vakitleri ve kılınışı ayrıntılı olarak işlenmiştir.⁵²

2.1. Elifbâların Yazılma Amacı

Yazarlar önsözlerinde, elifbâlarını hazırlama amaçlarını birkaç cümle ile ifade ederken aynı zamanda çok partili döneme kadar elifbâ öğretiminde yaşanan sıkıntılara da değinmişlerdir. Ayrıca yazarların özsözlerindeki hitaplarından ve açıklamalarından geçmişte çocuklara yönelik

⁴³ Demir Hafız Mehmed, *Kur'an-ı Kerim Esaslı Tatbikat Dersleri ve Ahkamı Tecvîd* (İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1946), 11-21.

⁴⁴ Öztin, *Din Duygusu, Ahlak ve İnsan Yeni Harflerle İzahlı Kur'an Alfabesi*, 17-20; Nurettin Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili* (Konya: Ülkü Basımevi, 1970), 46-53.

⁴⁵ Demir Hafız Mehmed, *Kur'an-ı Kerim Esaslı Tatbikat Dersleri ve Ahkamı Tecvîd*, 19; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 57, 73.

⁴⁶ Yusuf Ararat, *Kur'an-ı Kerim için Çiçekli Elifbe* (İstanbul: Zerafet Basımevi, 1953), 3-5; Tombul, *Kur'an ve Tecvîd*, 10-14; Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*, 13-39; Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*, 6-10.

⁴⁷ Çelebi, *Kur'an Dili*, 5; Kurtulmuş, *Kur'ani Kerim Elifbâsı*, 1; Aksoy, *10 Derste Kur'an Alfabesi*, 5; Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi*, 3; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 3.

⁴⁸ Ali Kemal Belviranlı (1923-2003): Konya'da doğmuştur, hafızlığını tamamladıktan sonra İslami ilimler, Arapça ve Farsça tahsil etmiştir. Tıp doktorudur.

⁴⁹ Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 74-91.

⁵⁰ Yaşar Sabri Göktaş vd., *Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Okuma Rehberi* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1971), 49-60; Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi*, 65-92; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 74-91.

⁵¹ Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*, 54-55.

⁵² Öztin, *Din Duygusu, Ahlak ve İnsan Yeni Harflerle İzahlı Kur'an Alfabesi*, 10-20; Aksoy, *10 Derste Kur'an Alfabesi*, 45-48; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 94-120; Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi*, 93; Göktaş vd., *Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Okuma Rehberi*, 64-86; Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*, 40-59.

hazırlanan elifbâların bu dönemde yetişkinlere de Kur'an-ı Kerim öğretmek amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır.⁵³

Münif Çelebi,⁵⁴ elifbâsını Müslümanların Kur'an-ı Kerim'i İslam yazısı ile "Kur'anca" okumak istediklerini düşündüğü için hazırladığını belirterek Latin Alfabesi ile yazılmış olan Kur'an'ın halk nazarındaki durumunu ortaya koymuştur.⁵⁵ Nurettin Ünlü⁵⁶ *Kur'an Dili* (1970) isimli elifbâsında "Kur'an'ı kendi harfleriyle okumanın zannedildiği kadar zor olmadığını" vurgulamakta, Hafız Celal Aşık⁵⁷ da elifbâsını "... henüz Kur'an'ı Kerim'i okuyamayan fakat her an için okumayı arzu ettiklerine şüphe olmayan din kardeşlerine yardımcı olmak" amacıyla hazırladığını ifade etmektedir.⁵⁸ Ayrıca yeni yazının Kur'an'daki manayı bozması sebebiyle Kur'an-ı Kerim'in doğru okumasına vesile olmak, dindar vatandaşların çocuklarına evlerinde Arapça harfleri ve heceleri öğretmesine yardımcı olmak, yüzbinlerce din kardeşlerinin bekleyişlerine karşılık olmak ve okunması ibadet ve sevap olan Kur'an'ın en kısa zamanda öğrenilmesini sağlamak, Kur'an bilmeyenlerin kendi harfleriyle kendi kendilerine okumayı öğrenmelerini sağlamak amacıyla elifbâsını hazırladığını belirten yazarlar da bulunmaktadır.⁵⁹ Elifbâların bir kısmında tecvîd kurallarının öğretilmesi de hedeflenmiştir.⁶⁰ Mesela Muhammed Güner⁶¹ *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*'ni (1970) hazırlama amacını mevcut elifbâların tatmin edici bir metotla hazırlanmamış olmasına bağlamaktadır. Yazar elifbâ sürecinde tecvîdli okumayı öğretmek yerine öğrencilerin en az bir kere düz (tecvîdsiz) hatim ettikten sonra tecvîd öğrenmeye başlamaları gerektiğini ifade etmekte ve elifbâsını bu metoda göre hazırladığını belirtmektedir.⁶² *Kur'an ve Tecvîd* (1967) isimli elifbânın yazarı olan Ali Tombul⁶³ ise tecvîdin önemine değindikten sonra tecvîd kitaplarını yetersiz bulduğunu belirterek elifbâsında tecvîd konularına yer verme sebebini açıklamaktadır.⁶⁴

Hüseyin Demircioğlu⁶⁵ tarafından hazırlanan elifbâda diğerlerinden farklı olarak sayfa sonlarında hadis-i şeriflere ve özlü sözlere yer verilmiştir.⁶⁶ Tüm bu bilgilerden farklı olarak 1951 yılında Numan Kurtulmuş⁶⁷ tarafından hazırlanan elifbâda seçilen tüm kelime ve

⁵³ Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*,3; Hüseyin Demircioğlu, *Kur'an-ı Kerim'i ve Dinini Öğrenmek İsteyen İslam Yavrularına Pratik Rehber* (Sakarya: Eskin Matbaası, 1971), 1; Hafız Celal Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi* (İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, 1948), 4; Karagözoğlu, *Miftah'ul-Kur'an-Kur'an Anahtarı*, 3.

⁵⁴ Münif Çelebi (1900-1955): Isparta'da doğmuştur. 1921 yılında İstanbul Orman Mektebi'ni bitirerek Yüksek Orman Mühendisi olmuştur. 1947 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde profesörlüğe yükselmiştir. 1950 yılında Ankara Fen Fakültesi'nin Fizik Kürsüsünün müdürü olarak çalışırken 1955 yılında vefat etmiştir.

⁵⁵ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi*, 5.

⁵⁶ A. Nurettin Ünlü: Yazar kendisini Sultandağ Müftüsü olarak takdim etmiştir.

⁵⁷ Hafız Celâl Aşık: Elifbâsında kendisini emekli öğretmenlerden Merhum Ahmed Cemaleddin Aşık'ın oğlu olarak tanıtan yazar Of'un Çufaruska köyündendir ve Kur'an'ı Kerim öğretmenidir.

⁵⁸ Hafız Celal Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi* (İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, 1948), 3.

⁵⁹ Aksoy, *10 Derste Kur'an Alfabesi*, 3; Kurtulmuş, *Kur'ani Kerim Elifbâsı*, 1; Hasan Nüman Öner, *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ* (İstanbul: y.y., 1949), 3; Karagözoğlu, *Kur'an Anahtar*, 2.; Ali Tombul, *Kur'an ve Tecvîd* (İstanbul: Fatih Matbaası, 1967), 4.

⁶⁰ Demir Hafız Mehmed, *Esaslı Tatbikat Dersleri*, 19-28; Aksoy, *10 Derste Kur'an Alfabesi*, 39; Öner, *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*, 29-32; Tombul, *Kur'an ve Tecvîd*, 71-112.

⁶¹ Muhammed Güner: Yazar kendisini Sakarya'da Bahçelievler Kur'an kursu öğretmeni olarak takdim etmiştir.

⁶² Muhammed Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili* (Sakarya: Yalçınöz Matbaası, 1970), 3-4.

⁶³ Ali Tombul: Yazar kendisini Bucak Müftüsü olarak takdim etmiştir.

⁶⁴ Ali Tombul, *Kur'an ve Tecvîd*, 7.

⁶⁵ Hüseyin Demircioğlu: Yazar kendisini Sakarya vaizi olarak takdim etmiştir.

⁶⁶ Demircioğlu, *Kur'an-ı Kerim'i ve Dinini Öğrenmek İsteyen İslam Yavrularına Pratik Rehber*, 10-20.

⁶⁷ Numan Kurtulmuş: Yazar kendisini emekli binbaşı olarak takdim etmiştir.

cümlelerin Türkçeleri, Arapça kelimelerin karşılığını öğretmek ve İslam dini hakkında malumat vermek amacıyla yazılmıştır.⁶⁸

1970'li yıllara kadar elifbâların önsözlerinde halkın sıkıntıları ve mağduriyetleri ifade edilirken söz konusu yıllardan sonra elifbâların sayısının giderek arttığı camilerde Kur'an kursları açıldığı ve Kur'an öğrenmemenin artık bir mesuliyet olduğu vurgulanmaya başlanmıştır.⁶⁹ Bir nevi 1946 yılına kadar yasaklamalar sebebiyle devletin engellerine takılan bireysel sorumluluk artık kişilere tevdi edilmeye başlanmıştır.

2.2. Elifbâ Öğretiminde Klasik Usul: Harf Yöntemini Esas Alan Elifbâlar

Tetkik edilen elifbâların çoğu harf yöntemi esasına göre hazırlanmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi harf yöntemini esas alarak hazırlanan elifbâlarda harflerin tamamı topluca isimleri ile ezberletildikten sonra harekeli okuma örneklerine geçilmektedir. Kur'an'ın doğru okunabilmesi için elifbâ öğretimi sırasında harflerin seslerinin doğru öğrenilmesi önem arz etmektedir. Bazı elifbâlarda harflerin mahreçlerinin doğru olarak çıkarılabilmesi amacıyla uyarılarda bulunulduğu özellikle kalın harflerin kalın olarak okunması, peltek harflere dikkat edilmesi gibi hususlarda dikkat çekildiği görülmektedir. Ayrıca harflerin mahreçleri yazılı olarak tarif edilmekte ve çıkarılması gereken sesler için ise hırıltılı, ince, kalın, çok kalın gibi yönlendirmeler yapılmaktadır.⁷⁰ Mesela 1945 yılında yayımlanan *Kur'an Dili Alfabeti* isimli elifbâda harflerin mahreçleri hakkında bilgi verilmiş, Türkçede ses karşılığı olduğu ya da olmadığı düşünülen harfler belirtilmiştir. Ayrıca elifbâda harflerin müstakil şekillerinin yanı sıra başta, ortada ve sonda aldığı şekillerin bir kutucuk içerisinde aynı anda öğretilmesi hedeflenmiştir. Elifbâda harfler topluca bir sayfada verilmemiş her harfin üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Harf öğretimi sırasında harfin "özü" olarak ifade edilen, hiç değişmeyen şekli (alamet-i farikası) dolgun çizgi ile harfin özüne eklenen kısmı ise noktalı olarak yazılmıştır. İlerleyen yıllarda hazırlanan *Namaz Hocalı Kur'an Dili*'nde (1970) de harflerin başta, ortada, sonda yazılışlarının öğretiminde de noktalı yazılışlara yer verilmiştir.⁷¹ *Kur'an Dili Alfabeti*'nin (1945) diğer bir özelliği ise ilk kez bir elifbâda Arapça kelimelerin altına okunuşlarının Latin alfabesi ile yazılmış olmasıdır. Yazar Latin harflerinin Arap fonetiğine uygun olarak seslendirilebilmesini sağlamak amacıyla bir yazım usulü geliştirmiş ve kalın harflerin diğerlerinden daha kalınca ve büyük harf şekli ile çok ince harflerin ise italik olarak ÷ = z, j = z, ʒ = Z örneğinde olduğu gibi yazıldığını izah etmiştir.⁷² Daha sonraki yıllarda hazırlanan elifbâlarda da örnek hece ve kelimelerin Türkçe okunuşları yazılmaya devam etmiştir.⁷³

Tetkik edilen elifbâlarda ekseriyetle hoca olmaksızın sadece elifbâlar vasıtasıyla Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenmeye çalışan yetişkinlere yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar harflerin mahreçlerinin, harekelerin harflere verdiği seslerin izah edilmesi, Arap alfabesindeki harflerin Latin alfabesindeki harflerle benzerliklerinin veya farklılıklarının belirtilmesi ile yapılmıştır. Ayrıca harflerin şekillerinin yanına Osmanlı Türkçesinde kullanılan isimleri Latin alfabesi ile yazılmıştır. Bu isimler bazı elifbâlarda doğrudan bazılarında ise harfin

⁶⁸ Kurtulmuş, *Kur'ani Kerim Elifbâsı*, 8-9, 21-23.

⁶⁹ Yaşar Sabri Göktaş vd., *Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Okuma Rehberi*, 4; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 5; Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*, 3.

⁷⁰ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti*, 7-12; Muharrem Zeki Korgunal, *Kur'an Dili* (İstanbul: Bütün Kitabevi, 1958), 9; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 5.

⁷¹ Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*, 11.

⁷² Çelebi, *Kur'an Dili*, 7-13.

⁷³ Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabeti*, 46; Korgunal, *Kur'an Dili*, 11; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 34; Demircioğlu, *Kur'an-ı Kerim'i ve Dinini Öğrenmek İsteyen İslam Yavrularına Pratik Rehber*, 4-19; Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*, 13-39.

Arapça sesinin de kavratılabilmesi için özel ifadeler ve şekiller geliştirilerek yazılmıştır. Söz konusu elifbâlardan biri olan *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabeti*'nde (1948) harfler, Elif, Be, Te, Se, Cim, Hha, HHı, dâl, zâl, RRe, ZZe, SSin, ŞŞın, SSaDD, ZZaDD, TTı, ZZı, Ayın, ĞĞayın, Fe, KKaf, Kef, Lâm, Mim, Nun, Vav, He Lâmelif ve Ye isimleriyle Türkçe olarak ifade edilmeye çalışılmıştır.⁷⁴ İncelenen diğer elifbâlarda harflerin Osmanlı Türkçesi isimleri farklı şekillerde yazılmıştır.⁷⁵ Hâlbuki harflerin ilk öğretilirken Osmanlı Türkçesi isimleri yerine Arapçadaki orijinal isimleri ile öğretilmesi daha uygundur. Zira Kur'an-ı Kerim'de hurûf-u mukataanın doğru olarak okunabilmesi harflerin Arapça isimlerinin bilinmesine bağlıdır.⁷⁶

Bazı elifbâlarda harfler Arapça mahreçleri tarif edildikten sonra Türkçedeki harflere benzerlikleri bakımından da değerlendirilmiştir. Mesela ج harfi "Türkçedeki C harfi ile aynıdır" açıklamasına yer verirken; ح harfini "Bu harf boğazın ortasından (hırıltı) kelimesinin başındaki (hı) gibi adeta boğazı yırtarak çıkar ve daima kalın okunur. Bu kitaptaki şekli (H:) dir."⁷⁷ cümleleriyle izah edilmiştir.⁷⁸ *En Kısa Zamanda Kur'an-ı Kerim'i Oku* (1951) isimli elifbâda harflerin isimlerinin yanı sıra sesleri hakkında da bilgi vermek amacıyla ث harfi s', ذ harfi z', ع harfi a'-ı'-u' olarak kesme işareti kullanılarak yazılmıştır. Ancak diğer bir peltek harf olan ظ'nun sesi için kesme işareti kullanılmamış veya bazı kalın harfler büyük harf ile gösterilirken bazıları küçük harf ile yazılmıştır. Diğer bir ifade ile harflerin seslerinin gösterildiği yazımda bir birliklilik oluşturulamamıştır.⁷⁹

Yusuf Ararat⁸⁰ tarafından hazırlanan *Çiçekli Elifbe*'de (1953) harfler şekillerine göre tasnif edilerek öğretilmiş ve başta, ortada, sonda yazılışlarının öğretimi sırasında çeşitli tasnifler yapılarak benzetmelerden istifade edilmiştir. Mesela ب ت ث ی harflerinin kelime içinde "tırnak gibi ufak yataklık şeklinde" olduğu ve noktalarından ayırt edildiği, ك harfinin bazen boru bazen kollu olarak yazıldığı, ج ح خ م harflerinin "çomak başı gibi kancalı" olduğu belirtilmiştir.⁸¹ *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*'nde (1970) ise harflerin başta, ortada, sonda yazılırken aldıkları şekilleri kavratmak için tablo oluşturularak her bir şekille ilgili örnekler yer verilmiştir.⁸² *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*'sında (1949) Hasan Nüman Öner,⁸³ harflerin şekillerini iyi öğrenmenin çok önemli olduğu ifade ettikten sonra ا ه غ ع ح س ز ذ ث ا harflerinin mahreci üzerinde durmuş geri kalan harflerin ise kolay olduğu için açıklanmaya gerek olmadığını ifade etmiştir.⁸⁴

⁷⁴ Aşık, *Tarifli Kur'an-Kerim Alfabeti*, 8.

⁷⁵ Çelebi, *Kur'an Dili*, 8-10; Korgunal, *Kur'an Dili*, 4-6; Belviranlı, *Kur'an Rehberi*, 8-9.

⁷⁶ Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*, 3-4; Abdullah Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları* (Kayseri: Kardeşler Ofset Matbaacılık, 2015), 14-15; Ömer Özbek, *Özet Tecvîdim* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 14.

⁷⁷ Günümüzde harflerin mahreçlerine yer verilen tecvîd kitaplarına göre bu bilgi doğru değildir. Çünkü ج harfinin mahreci dil ortası ile damak ortası iken Türkçedeki c harfinin çıkış yeri diş etlerinin başladığı yer ile dil ucudur. ح harfi ise boğazın edne'l-halk denilen en üst kısmından çıkar. Horlama sesine benzer bir özelliğe sahipse de dil ve damaktan gelen bir hırıltı ile çıkarılması yanlıştır. Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, 22; Özbek, *Özet Tecvîdim*, 42.

⁷⁸ Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti*, 7-12; Korgunal, *Kur'an Dili*, 3-6; Ünlü, *Namaz Hocalı Kur'an Dili*, 5-10.

⁷⁹ *En Kısa Zamanda Kur'an-ı Oku* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 2-10.

⁸⁰ Yusuf Ararat (1879-1963): Arap dili ve Edebiyatı âlimi.

⁸¹ Ararat, *Kur'an-ı Kerim için Çiçekli Elifbe*, 6-7.

⁸² Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*, 10-19.

⁸³ Hasan Nüman Öner: Yazar kendisini Gemlik Müftüsü ve Kur'an-ı Kerim Muallimi olarak takdim etmiştir.

⁸⁴ Öner, *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*, 22-23.

Tetkik edilen elifbâlar arasında sadece *Kıraat Alfabesi* isimli çalışma Osmanlı Türkçesi ve Kur'an'ı aynı elifbâyı kullanarak öğretmeyi hedeflemiştir. Elifbâda önce Osmanlı Türkçesindeki imla harfleri öğretilmiş daha sonra hareke öğretimine geçilmiştir.⁸⁵

Elifbâların çoğunda üstün hareketin e, esre hareketin ı veya i, ötre hareketin ise u veya ü sesi ile okuttuğu ifade edilmiştir. Elifbâlarda genellikle ilk olarak harfler müstakil şekilleri harekelenerek yazılmış, daha sonra bitişik kelimeleri okuma örneklerine geçilmiştir. Diğer elifbâlardan farklı olarak *Kur'an-ı Kerim'i ve Dinini Öğrenmek İsteyen İslam Yavrularına Pratik Rehber* (1971) ve *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı*'nda (1963) üstün hareketli okuma örneklerinden sonra çeker konusuna geçilmiştir.⁸⁶ Bu sıralamanın öğrencilerin uzun ve kısa okuyuşu kavramasını sağlamak amacıyla yapıldığı düşünülebilir.

İncelenen elifbâların bazılarında hareke öğretimi sırasında heceleme yapılması önerilmiştir.⁸⁷ Hecelenin “(َ) elifin üstünü var (e), (ِ) elifin esresi var (i), (ُ) elifin ötresi var ü” şeklinde yapılması istenmiştir.⁸⁸ Tariften anlaşılacağı üzere yazar, hareketli harfin okunuşu sırasında önce harfin isminin, sonra hareketin isminin daha sonra da hareketli harfin sesinin söylenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Diğer yandan heceleme sırasında verilen örnekte olduğu gibi bazı elifbâlarda Arapçadaki ötre hareketin ses karşılığı ü olmamasına rağmen Türkçedeki ü harfi ile sembolleştirildiği görülmektedir.⁸⁹

Benzer şekilde ِ harfi üzerinde üstün hareke olduğu zaman kalın yani a sesi ile okunması gerekmesine rağmen heceleme usulündeki örnekte e sesi ile yazılmıştır. Örnek kelime, “أَمَرَ” (Emere) kelimesinin tarifi: Elifin üstünü olursa (E), Mimin üstünü olursa (ME) ikisi beraber (EME), (Renin de) üstünü olursa (RE) hepsi birlikte (Emere) olur.”⁹⁰ şeklindedir. Diğer bazı elifbâlarda da ِ'nin okunuşu Türkçe re olarak yazılmış ve okuyucu bu şekilde yanlış bir sese yönlendirilmiştir.⁹¹ Elifbâda kelimelerin okunuşu kavranıncaya kadar heceleme yapmaya devam etmek gerektiği vurgulanmakta ve kavrama gerçekleşikten sonra yavaş yavaş tarifsiz olarak okunmaya başlanabileceğini ifade edilmektedir. Tüm bu heceleme önerileri Osmanlı Devleti'nde 1850'li yıllardan sonra terk edilmeye çalışılan heceleme usulünü benimseyen yazarların bu dönemde de olduğunu göstermektedir.

Harf yöntemi üzere hazırlanan elifbâlar arasında günümüze kadar yeni baskılarının yapılmaya devam ettiği tespit edilen iki elifbâ bulunmaktadır. Bu elifbâların ilki Ali Haydar⁹² tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı*'dır ki (1927) ilk baskılarının⁹³ Latin Alfabesinin kabulünden önce yapıldığı ve günümüze kadar şekil ve içerik olarak değiştirilmeden basılmaya

⁸⁵ İhsan Manavoğlu, *Kıraat Alfabesi* (İstanbul: Türkiye Ticaret Postası Matbaası, 1960), 1-11.

⁸⁶ Ali Haydar, *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı* (İstanbul: Büyük Matbaa, 1963), 3-4; Demircioğlu, *Kur'an-ı Kerim'i ve Dinini Öğrenmek İsteyen İslam Yavrularına Pratik Rehber*, 4-5.

⁸⁷ Demir Hafız Mehmed, *Esaslı Tatbikat Dersleri*, 19; Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi*, 10; Öner, *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*, 24-25.

⁸⁸ Öner, *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*, 24.

⁸⁹ Ömer Özbek, *Özet Tecvîdim*, 31; Örnek elifbâlar için bk. Öner, *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*, 24; Ünlü, *Namaz Hocası Kur'an Dili*, 14; Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*, 24-25; Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi*, 18; Ararat, *Kur'an-ı Kerim için Çiçekli Elifbe*, 3.

⁹⁰ Aşık, *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabesi*, 17.

⁹¹ Korgunal, *Kur'an Dili*, 11; Ararat, *Kur'an-ı Kerim için Çiçekli Elifbe*, 3; Manavoğlu, *Kıraat Alfabesi*, 12; Güner, *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*, 35.

⁹² Ali Haydar [Taner] (1883-1956): Bulgaristan'da doğmuştur. Almanya'da Jena Üniversitesi'nde pedagoji eğitimi almıştır. 1926-1938 yılları arasında Millî Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği yapmış, 1956 yılında vefat etmiştir.

⁹³ Ali Haydar, *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1927)

devam edildiği görülmektedir.⁹⁴ Selanik'te yapılan Muallimler Kongresi'nde alınan kararlara uygun olarak Osmanlı Türkçesini öğrenmiş olan çocuklara Kur'an okumayı öğretmek amacıyla hazırlanan elifbâda harfler liste halinde verildikten sonra hareketlerin öğretimine geçilmiştir.⁹⁵ Bu elifbânın yeni baskılarının halen yapılmaya devam ediyor olması eserin telif hakkı gerektirmemesi ve Ali Haydar Taner'in Ahıskalı Ali Haydar Efendi ile karıştırılması ile ilgili olabilir.⁹⁶ Günümüzde yeni baskıları devam eden incelenen dönemde de beş farklı isimle yayımlanmış olan ikinci elifbâ ise 1850'li yıllara kadar Osmanlı Devleti'nde okutulan *Elifbâ Cüzü* isimli eserdir.⁹⁷ Şedde ve med konusunun işlenmediği elifbâ, görsel olarak karmaşık ve yoğundur. Muharrem Zeki Korgunal⁹⁸ tarafından hazırlanmış olan *Kur'an Dili* (1958), büyük oranda *Elifbâ Cüzü'nün* Türkçe okunuşları ile yazılmış halidir. *Elifbâ Cüzü'nün* aynı içerikle basılmaya devam edilmesi ise Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar kullanılmış tek elifbâ olmasıyla ilgili olabilir.⁹⁹

2.3. Hece Yöntemini Esas Alan Farklı Bir Elifbâ: Kur'an Harf ve Harekeleri

Alfabe öğretiminde kullanılan hece yönteminde önce sesli harfler öğretilmekte daha sonra sessiz harfler, öğretilen sesli harflerle birleştirilerek heceler ve kelimeler oluşturulmaktadır.¹⁰⁰ Elifbâ öğretiminde kullanılan hece yönteminde ise harfler öğretilirken isimleri üzerinde durulmadan doğrudan ا ب ت veya ا ا ا örneklerinde olduğu gibi hareketli okunuşlarına geçilmektedir.¹⁰¹ Günümüzde de yeni baskıları devam eden Süleyman Hilmi Tunahan¹⁰² tarafından hazırlanan elifbâda harfler sırasıyla beşerli gruplar halinde verilmekte Osmanlı Türkçesinde kullanılan isimleri ve varsa Türkçede harfi karşılayan ses ile öğretilmektedir. İlk derste ilk beş harf müstakil yazılışının yanı sıra başta, ortada ve sonda yazılışı ile birlikte üstün, esre, ötredden hemen sonra harflerin çekerli okunuşlarına yer verilmektedir. Yazarın bu sırayı seçmesi okuma sırasında gereksiz medli okumaların önüne geçmek için olmalıdır. Medsiz ve medli okuyuşların ardından harfin tenvinli okunuşuna yer verilmektedir. İkinci derste aynı beş harf sırasıyla birbirlerine birleştirilerek yazılmakta cezm ve şeddeli okunuşları da ilave edilmektedir. Dolayısıyla iki derste beş harfin ve bütün hareke ve işaretlerin öğretiminin yapılması hedeflenmektedir.

Elifbânın başından sonuna kadar hece usulü değişmemekte bir hece ile başlanan usul 6-7 heceye kadar devam etmektedir. Alfabetik sıraya göre birbirine bitleştirilerek oluşturulan okuma örnekleri sözlükte karşılığı olmayan ve okuması zor kombinasyonlardan oluşmaktadır. Bu şekilde harflerin birleştirilmesi ve zor okunuşların elifbâya alınması daha önce 1800'lü yılların sonlarında Abdülfettah tarafından *Yeni Tertib Elifbâ-yı Osmânî* (y.y.) isimli elifbâda da

⁹⁴ Ali Haydar'a ait olan bu elifbânın 1957 yılında 9. baskısını yapmıştır. Arada yazılan baskılara ulaşamamış olmasına rağmen 3. ve 9. baskıların aynı şekil ve içerikte olması ara dönemde de cüzün aynı şekilde basıldığının bir göstergesidir.

⁹⁵ Heyet, "Elifbâ Müzâkerâtı", 31-35.

⁹⁶ Tunç, *Elifbâ (Kur'an) Öğretim Tekniklerinin Standardizasyonu ve Yeni Bir Elifbâ Önerisi*, 134.

⁹⁷ *İzhalî ve Tam Kur'an Elifbâsı* (İstanbul: Sebat Matbaası, 1949), 1; *Büyük Elif Cüzü* (İstanbul: Bürhanettin Erenler Matbaası, 1953), 1; *İzhalî ve Telaffuzlu Kur'an-ı Kerim, Tecvîd ve Kıraat Alfabeti* (b.y., y.y., 1957), 1; *Kur'an-ı Kerim Öğrenmek İsteyenlere Kolaylık Kur'an-ı Kerim Elifbâsı ve Namaz Sureleri*, 1; *Çabuk ve Kolay Öğretici Tam Kur'an-ı Kerim Elifbâsı* (İstanbul: Ak Kitabevi, 1965), 1.

⁹⁸ Muharrem Zeki Korgunal (1912-1973): Gazeteci, yazar ve düzeltmen.

⁹⁹ Necib Asım, "Elifbâmız Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Daru'l Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası* (İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332-1334), 131.

¹⁰⁰ Güneş, *Ses Temelli Cümle Yöntemi ve Zihinsel Yapılandırma*, 170.

¹⁰¹ Ayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*, 219-220.

¹⁰² Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959): Silistre'de doğmuştur. Müderris ve hukukçudur. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı selatin camilerde görev yapmış, pek çok öğrenci yetiştirmiştir.

uygulanmıştır. Abdülfettah, zor okunuşlu ve ses olarak kulağa hoş gelmeyen örnekleri elifbâsına almasının sebebini, hoca nezaretinde öğrencinin dilinin yatıştırılmasına ve zor seslendirilen örneklerle mahreçlerin daha doğru kavrandığını düşünmesine bağlamaktadır.¹⁰³

2.4. Hece ve Ses Temelli Yönteminin Sentezi ile Hazırlanan Elifbâlar

Bu başlık altında incelenen elifbâlarda harfler ses temelli yöntemin uygulama esasları doğrultusunda topluca ilk sayfada verilmeden tek tek veya gruplar halinde öğretilmiş, hareke ve işaretlerin öğretimi kısmen zamana yayılmıştır.¹⁰⁴ Mesela *Kur’ani Kerim Elifbâsı*’nda (1951) ¹ harfinin öğretildiği ilk derste söz konusu harfin müstakil yazılışının yanı sıra başta, ortada ve sonda yazılışı, üstün, esre, ötre hareke, cezm ve çeker işaretinin ¹ harfi ile okunuşu öğretilmek istenmiştir.¹⁰⁵ Benzer şekilde *Kur’an Anahtarı* (1948) isimli elifbâda da ilk dersin konusu üstün, esre ve ötre hareketinin ¹ harfi ile okunuşu olarak belirlenmiş, ikinci dersten itibaren ^ü harfi, cezm ve şedde okuma örneklerine dâhil edilmiştir. Diğer bir ifade ile elifbâlarda hece ve ses temelli yöntemin bazı prensiplerinin sentezlendiği görülmüştür.

Elifbâlarda ilk dersten itibaren harflerin hareketli okunuşlarına yer veriliyor olması hece yöntemiyle benzerlik göstermektedir. Ancak bir harfin öğretimi sırasında harfin müstakil yazılışının yanı sıra yazım sırasında aldığı şekillerin, üstün, esre, ötre hareke ile cezm ve çeker gibi işaretlerle ortaya çıkan seslerinin öğretilmek istenmesi sebebiyle harf hakkında maksimum malumat verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle söz konusu elifbâlar hece yöntemi ile hazırlanan elifbâlardan ayrılmaktadır. Zira hece yöntemiyle elifbâ öğretimi yapılırken harflerin hareketli sesleri tedrici olarak kavratılıp çeşitli kombinasyonlar okutulmaya başlandıktan sonra işaretlerin öğretimine geçilmektedir. Yine aynı şekilde elifbâlarda harfler tek tek veya gruplar halinde öğretilmesi ve ismi ile birlikte sesinin de belirtilmesi bakımından biçimsel olarak ses temelli yöntemle göre hazırlanan elifbâlara benzemektedir. Fakat yazıldıkları dönem itibarıyla –Kur’an bilenlerin ve öğrenilebilecek mekânların sayısının az olması sebebiyle- harfin sesinin kavratılmasına yönelik mahreci tanımlamak dışında çalışmalar olmaması ve örneklerin altına ruhsattan istifade edilerek Türkçe okunuşlarının yazılması, okuma sırasında harfin mahrecinin ister istemez Türkçedeki seslere kaymasına sebep olabileceği için bu elifbâları ses yönteminin temel prensiplerinden ayırmaktadır. Zira Kur’an elifbâsı öğretiminde ses temelli yöntemin temel prensibi harflerin doğru mahreçlerden çıkarılarak ayetlerin doğru seslerle okunmasının sağlanmasıdır.

Hüseyin Karagözoğlu¹⁰⁶ tarafından 1948 yılında hazırlanan *Kur’an Anahtarı* isimli elifbâda bir harf öğrenilmeden diğer harfe geçilmemesi ve Kur’an yazılarının altındaki yeni yazıların bir kâğıt ile kapatılarak çalışılması, gerekli durumlarda bakılarak kontrol edilmesi gibi hususlara dikkat çekilmiştir. Elifbânın ilk dersinde üstün, esre ve ötre hareketinin harfe verdiği ses “e, i, ü” olarak tanıtılmıştır. Daha sonra ¹ harfinin hareketlerle okunuşuna yer verilmiş ardından harfler teker teker ve alfabetik sıra gözetilmeksizin hareketler, cezim ve şedde işareti de dâhil edilerek öğretilmiştir. Elifbâdaki harf sıralaması nispeten kolay mahreçli harflerden zor mahreçli harflere doğru ve benzer harflerin birbirinden ayrı olarak öğretilmesi hedeflenerek yapılmıştır.

¹⁰³ Abdülfettah, *Yeni Tertib Elifbâ-yı Osmânî* (b.y.: y.y., ts.), 3-5.

¹⁰⁴ Karagözoğlu, *Kur’an Anahtarı*, 5; Kurtulmuş, *Kur’ani Kerim Elifbâsı*, 4; Aksoy, *10 Derste Kur’an Alfabeti*, 7.

¹⁰⁵ Kurtulmuş, *Kur’ani Kerim Elifbâsı*, 4.

¹⁰⁶ Hüseyin Karagözoğlu: İstanbul İmam-Hatip Lisesi meslek dersleri hocasıdır. Yazar gazete ilanı ile elifbâsını tanıtmıştır: “Hocaya ihtiyaç bırakmadan eski yazı Kur’an Kerimi okumayı temin eden bu eser, İstanbul İmam-Hatip Okulu meslek dersleri hocası Hüseyin Karagözoğlu tarafından hazırlanmıştır...” *Milliyet*, “Kur’an Anahtarı” (19 Nisan 1956), 1.

Her harf öğretilirken harfin ismi, şekli ve Türkçedeki karşılığına yer verilmiştir. Harf sıralaması E=ا, N=ن, L=ل, B=ب, M=م, F=ف, D=د, R=ر, Ke=ك, T=ت, K=ق, A=ع, V=و, S=س, Y=ي, C=ج, Ş=ش, H=ح, G=غ, Sad=ص, Zel=ذ, H=ه, Tı=ط, Z=z, Lâ= لا, H=خ, Se=ث, Dat=ض, Zı=ظ şeklindedir. Her harfe ayrı bir sayfa ayıran yazar, öğrettiği hareketlerle bu harflerin nasıl okunduğunu izah etmekte ve bazı zor mahreçli harflerin nasıl çıkarıldığını tarif etmektedir. Ayrıca bazı harflerin başta, ortada, sonda yazılışlarına da ilk harf öğretimi sırasında yer vermektedir. Elifbâda harflerin mahreçleri hakkında herhangi bir açıklamaya yer verilmemekte, şekil olarak birbirine benzeyen harflerin öğretimi sırasında öğrenilen benzer harften farkı üzerinde durulmaktadır. Örneğin; ح harfinin öğretimi sırasında "Bu harf dört şekilde yazılır (başta, ortada, sonda ve müstakil hali kastedilerek). Ağzınızın boğaza yakın yerinden çıkar; önceden gördüğümüz ج harfinin tıpkısı olup bu harfin noktası yoktur." açıklaması yapılarak harekeli okuma örnekleri verilmektedir. Elifbâdaki ilk harflerin öğretiminde üstünlü, esreli, ötreli, cezmlı ve şeddeli hece okumaları yaptırılırken 11. Dersten itibaren hece çalışması yapılmadan doğrudan kelime okumalarına geçilmektedir.¹⁰⁷ Bu yönüyle elifbânın baştan sona aynı usul ile devam ettiğini söylemek mümkün değildir.

H. Fikri Aksoy¹⁰⁸ tarafından hazırlanan elifbâda harflerin Türkçedeki büyük-küçük harf yazımında olduğu gibi müstakil ve bitişik yazımlarından bahsedilmiş, kolaydan zora ilkesi gereğince dersler tertip edilmiş ve harflerin üçerli gruplar halinde öğrenilmesi hedeflemiştir. Harflerin şekillerinin, isimlerinin ve hareketlerin iyice kavranması, harflerin noktalı ve baş kısımlarının yazıda daima olduğunun unutulmaması, harflerin elifbâda yapılan tanımlar çerçevesinde mahreçlerine uygun olarak seslendirilmeye çalışılması gibi hususlara dikkat edilmesi önerilmiştir. İlk harf grubunda yer alan م ل ك harflerinin altında (Ke-l-m) yanında ise (Kef-Lem-Mim) yazmaktadır. Bu üç harf üstün, esre ve ötre hareke ile önce tek tek daha sonra birleşik olarak yazılmış lügatte olmayan kombinasyonlarla okutulmuştur. İkinci derste cezm ve şeddenin nasıl okuttuğu izah edilip üç harf ile okuma örneklerine devam edilmiştir.¹⁰⁹ Tüm örnek hece ve kelimelerin altında Türkçe okunuşları verilmiştir. Her dersin bir saat yapılmasının önerilmesi dikkate alındığında okuma örneklerinin yoğun olduğu dikkat çekmektedir.

Numan Kurtulmuş tarafından hazırlanan *Kur'ani Kerim Elifbâsı'*nda (1951) ise harflerin tek tek öğretilmesinin yanı sıra her harfin öğretildiği sayfadaki örneklerin mutlaka yazılmasının ve öğretilen harfin Amme cüzünde bulunarak okunmasının tavsiye edilmesi dikkat çekicidir. Yazarın bu tavsiyesi diğer elifbâlardan farklı bir yöntem izlendiğini göstermektedir. Yazarın elifbâ öğretimi sırasında eş zamanlı olarak öğrenciye Kur'an-ı Kerim'den çalışma ödevi vermesi hem öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i daha ilk dersten okuyabileceğini fark etmesini sağlaması hem de Kur'an okumanın zor olmadığını görmesi bakımından öğrenci psikolojisi için oldukça önemli bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Elifbâda harflerin doğru olarak seslendirilebilmesi için Kur'an okumasını bilen birinden yardım istenmesinin önemli olduğu ifade edilmekte, harflerin yanlış seslendirilmesinin manayı bozacağı için büyük hata olacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca elifbâda yeri geldikçe tecvîd kuralları da tarif edilmektedir. Mesela tenvin işaretinin öğretildiği sayfada tecvîd kurallarının ismi verilmeden tarifi yapılmakta ve

¹⁰⁷ Karagözoğlu, *Kur'an Anahtarı*, 5-24.

¹⁰⁸ H. Fikri Aksoy (1925-2007): Afyon'da doğmuştur. 1941 yılında hafızlığını tamamlamış ve İstanbul'da dersler almıştır. İstanbul'daki çeşitli camilerde müezzinlik ve imamlık yaptıktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Mushafları İnceleme Kurulu Başkanlığı görevini yürütmüştür. 2007 yılında vefat etmiştir.

¹⁰⁹ Aksoy, *10 Derste Kur'an Alfabeti*, 7, 12.

hangi durumlarda nasıl ses çıkarılması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmaktadır. Aynı şekilde kalgale yapılacak harflerde tecvîd bilenlerden yardım istenmesi salık verilmekte ve harfin depretilerek okunması vurgulanmaktadır. Her harfte tekrar tekrar doğru mahreçlerle okumanın öneminin vurgulanması ve yeri geldikçe tecvîd seslerini tanımlaması sebebiyle elifbâ bu başlık altında incelenen diğer elifbâlardan ayrılmaktadır. *Kur'ani Kerim Elifbâsı'nın* (1951) diğer bir özelliği yazarın seçmiş olduğu örnek kelimelerin anlamına da yer verilmesidir. Ayrıca harf sayısı arttıkça seçilen örneklerin sadece kelimelerden ibaret olmadığı 5-10 kelimelik dualara ve ayetlere yer verildiği görülmektedir. 22. dersten itibaren öğrencileri "(...) *İhlâs sûresini tamamen, İzacâe, Tebbet ve Kul euzü sûrelerini kısmen Amme cüzünden okumalıdır.*" şeklinde Kur'an'dan okuyabilecekleri ayetlere yönlendirmesi yazarın elifbâsını hazırlarken göstermiş olduğu titiz çalışmayı ortaya koymaktadır.¹¹⁰

Netice itibarıyla bu başlık altında incelenen elifbâlar biçimsel olarak sesi esas alan yöntemle hazırlanmış elifbâlara benzemekte, öncesinde ses çalışmaları yapılmaması ve Türkçe okunuşlarına yer verilmesi sebebiyle ise söz konusu yöntemden ayrılmaktadır. Harflerden ziyade hecelerin öğretilmesini öne alması sebebiyle de hece yöntemi ile benzerlik göstermektedir.

2.5. *Aykırı ve İstisnai Bir Elifbâ: Din Duygusu Ahlak ve İnsan- İzahlı Kur'an Alfabeti*

İncelenen elifbâların arasında hiç kuşkusuz en dikkat çekici olan ve dönemin Kur'an öğretimine etkisini ortaya koyan elifbâsı Murat Öztin¹¹¹ tarafından hazırlanan elifbâdır. Söz konusu çalışma Kur'an'ı Arapça metninden okumayı öğretmek amacıyla hazırlanmamıştır. *Din Duygusu Ahlak ve İnsan İzahlı Kur'an Alfabeti*'nde (1946), Latin harfleriyle yayımlanan ilk Kur'an olma özelliği taşıyan *El Kur'an-Elmuşhafuşşerif*'in (1932) doğru (!) okunabilmesi için kullanılan harf ve işaretlerin nasıl seslendirilmesi gerektiğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Mesela (Ç) işaretinin "Se" olduğu ve harfin dil ucuyla hafif okunacağı belirtmiş örnek olarak "Meçelühüm, Yeçribe, çümme" kelimeleri seçilmiştir. Diğer bir harf (q) yani hemzedir. Hemzenin solunda sesli bir harf olduğu zaman bu işaret ile yazılacağı belirtilmiştir. Bir başka harf (T) işaretinin kullanıldığı "Tı" harfidir ve kalın olarak okunacağı belirtilmiş "Tâqiften, Yebşuturrızka, Şeyâtın" örnekleri seçilmiştir. Elifbâda yer verilen örnek kelimeler ve açıklamalardan yola çıkarak Türkçe okumayı bilen birinin bile *El Kur'an*'ı okuyabilmesi için ciddi bir çaba içine girmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Zira *El Kur'an*'da Latin alfabesine hem yeni harfler ilave edilmiş hem de mevcut harflerin farklı seslerle okunması salık verilmiştir.¹¹²

Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında 1928-1972 yılları arasında yayımlanmış 25 elifbâ incelenmiştir. Tetkik edilen elifbâların büyük çoğunluğu harf yöntemine göre bir tanesi hece yöntemine göre hazırlanmıştır. Üç elifbâ hece ve ses temelli yöntemin sentezi ile oluşturulmuş, bir elifbâda ise Latin alfabesi ile yazılmış elKuran- Elmuşhafuşşerif'in (1932) transkripsiyonu öğretilmiştir. Ayrıca bir elifbâda da hem Osmanlı Türkçesi'nin hem Kur'an'ın öğretimi hedeflenmiştir.

1945 yılından sonra yayımlanan elifbâlar tetkik edildiğinde birkaç husus dikkat çekmektedir. Bu hususların ilki 1928 yılına kadar çocuklara Kur'an öğretmeyi hedefleyen elifbâların, 1945 yılından itibaren yetişkinlere de Kur'an öğretmeyi hedeflemesidir. Bu durum çocukluğu ve gençliği 1932-1946 yılları arasında olup Kur'an'ı Arapçasından öğrenemeyen inananların Kur'an okumayı öğrenmesini sağlamaya çalışmak ile açıklanabilir. Söz konusu

¹¹⁰ Kurtulmuş, *Kur'ani Kerim Elifbâsı*, 2-14.

¹¹¹ Murat Öztin: Yazar kendisini İzmir Yusuf Ziya Okulu öğretmeni olarak takdim etmiştir.

¹¹² Öztin, *İzahlı Kur'an Alfabeti*, 21-25.

hususların ikincisi harflerin öğretimi sırasında Latin alfabesinden istifade edilmesi, hece ve kelimelerin altına Türkçe okunuşlarının yazılmasıdır. Uzun yıllar Arap alfabesinin öğretilmesinin yasaklanması ve Kur'an'ı öğretecek hocaların sayısının yetersiz olması sebebiyle böylesi bir yola başvurulduğu, ruhsattan istifade ederek Latin alfabesi ile okunuşlarını yazan yazarların ilk yıllarda bu durumdan çok da hoşnut olmadığı önsözlerdeki açıklamalardan anlaşılmaktadır. Latin alfabesinden istifade edilmesinin diğer bir sebebi ise harflerin seslerinin tam olarak çıkarılmasının tecvîd öğretimine ertelenmesi ve öğrencilerin hızlıca Kur'an metnini çözebilmesinin sağlanmasıdır. Üçüncü husus ise 1928 yılına kadar hazırlanan elifbâlar, Osmanlı Türkçesi öğretmeyi hedefleyenler hariç, sadece Kur'an okumayı öğretmek amacıyla hazırlanmasına rağmen incelenen elifbâlarda temel dini bilgiler hakkında malumatlar olduğu görülmüştür. Özellikle namaz ibadetine özel bir yer ayrılmış; namaz vakitleri, çeşitleri, namazın kılınışı ve namazda okunan dua ve surelerin Türkçe meallerine yer verilmiştir. Namaz ibadetine özel bir ihtimam gösterilmesi İslam dininin en temel ibadetlerinden biri olması ve bu ibadetin Kur'an okunarak gerçekleştirilmesi ile açıklanabilir. Ayrıca Allah'ın isimleri, iman esasları, otuz iki farz, abdest, ahlaki konular ve bazı hadisler elifbâlarda işlenen diğer konulardandır. Elifbâlardan bazılarında namaz sure ve dualarının meali yazılmış sadece bir tanesinde örnek olarak seçilen tüm kelimelerin anlamına yer verilmiştir. Elifbâ yazarlarının çoğu müftü, müftü yardımcısı, vaiz, Kur'an öğretmeni ve imama hatip iken fizik profesörü, tıp doktoru ve emekli binbaşı gibi unvanlara sahip yazarlar da bulunmaktadır.

Tetik edilen elifbâların günümüzdeki elifbâ öğretimine de bazı etkileri olduğu görülmektedir. Günümüzde hâlâ bazı öğreticiler tarafından harflerin Osmanlı Türkçesi isimleri ile öğretilmesi bu etkilerin başında gelmektedir. Harflerin ilk öğretimi sırasında Osmanlı Türkçesinde kullanılan isimlerinin öğretilmesi hurûf-ı mukattaadan oluşan ayetlerin okunması için harflerin bir de Arapça isimlerinin öğretilmesi gerekmektedir ki, bu zaman ve emek kaybının yanı sıra önceki öğrenilen bilginin değiştirilmesinin zorluğunu da beraberinde getirmektedir.

Günümüzde devam eden etkilerden bir diğeri bazı elifbâlarda hâlâ incelenen yıllarda dönemin şartları sebebiyle ruhsattan istifade etme amacıyla başlayan Arapça kelimelerin altına Latin alfabesi ile okunuşlarının yazılmasıdır. Bu durum Kur'an'ın doğru sesler ile okunması önündeki önemli engellerden biridir. Ayrıca incelenen elifbâların bazılarında ötre harekenin *ü* harfi ile sembolleştirilmesi bugün hâlâ ötre harekenin doğrudan *ü* olarak yanlış seslendirilmesi ile ilişkilendirilebilir. Yine benzer şekilde içinde *ج* geçen kelimelerin altına okunuş olarak *re* yazılması halen bazı okuyucular tarafından yapılan yaygın hatalardandır.

Sonuç olarak incelenen her bir elifbânın kıymetli olduğunu, Kur'an öğretiminde yaşanan sıkıntılı süreci bir an evvel bertaraf etmek adına ve yazıldıkları dönemin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlandıklarını belirtmek gerekir. Elifbâların yazıldıkları dönemleri ve yazılış nedenlerini bilmeden günümüze aktarmak eğitim alanındaki gelişmelerin yeterince takip edilmediğinin göstergelerindedir. Geçmişte olduğu gibi bugün de zamanın şartlarına uygun belli bir usul üzere hazırlanmış, öğrenmeyi daha etkili ve kolay hale getirecek yeni elifbâlara ihtiyaç devam etmektedir.

Kaynakça

Abdülfehtah. *Yeni Tertib Elifbâ-yı Osmânî*. b.y.: y.y., ts.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Kur'ân Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık". *Usûl İslâm Araştırmaları* 13 (Ocak-Haziran 2010), 21-40.

Aksoy, H. Fikri. *10 Derste Kur'an Alfabesi*. b.y.: y.y., 1959.

- Akyol, Hayati. *Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayınları, 2005.
- Ali Haydar. *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı*. İstanbul: Büyük Matbaa, 1963.
- Ali Haydar. *Kur'an-ı Kerim Elifbâsı*. İstanbul: Orhaniye Matbaası, 3. Basım, 1927.
- Altıkulaç, Tayyar vd. *Kur'an Okumaya Giriş*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972.
- Alyot, Halim. *Türkiye'de Zabıta*. Ankara: Kanaat Basımevi, 1947.
- Ararat, Yusuf. *Kur'an-ı Kerim için Çiçekli Elifbe*, İstanbul: Zerafet Basımevi, 1953.
- Aşık, Hafız Celal. *Tarifli Kur'an-ı Kerim Alfabeti*. İstanbul: Bürihneddin Erenler Matbaası, 1948.
- Ayar, Hatice. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kur'an Öğretim Materyali Olarak Elifbâlar (1824-1928)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Başkurt, İrfan. *Diyanet'in Uygulamalı Tarihi*. 2 Cilt, İstanbul: Marmara, 2012.
- Bayraktar, Ahmet. "Yeni Kur'an Okuma Öğretim Yöntemi". *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi/International Journal Of Educational Sciences 1* (2017).
- Belviranlı, Ali Kemal. *Kur'an Rehberi*. b.y.: y.y., 3. Basım, 1964.
- Benli, Abdullah. *Tecvîd Kuralları*. Kayseri: Tezmer&Kardeşler Matbaası, 2013.
- Binbaşoğlu, Cavit. "İlkokuma ve Yazma Öğretiminin ve Alfabe Kitaplarının Tarihsel Gelişimi". *Eğitim ve Bilim*. 14/114 (Ekim 1999), 8-34.
- Bulut, Mehmet. "Kelâm-ı Kadîmin Hatasız Basımını Gaye Edinmiş Bir Müessesese: Mushaflar Tetkik Heyeti-3". *Diyanet Aylık Dergi* 342, (2019), 30-33.
- Buyrukçu, Ramazan. *Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2001.
- Büyük Elif Cüzü*. İstanbul: Bürhanettin Erenler Matbaası, 1953.
- CCA, Cumhuriyet Arşivleri. *Muamelat Genel Müdürlüğü* Kutu: 26, Gömlek: 151, 15.
- CCA, Cumhuriyet Arşivleri. *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*. Kutu. 42, Gömlek. 251, 17.
- CCA, Cumhuriyet Arşivleri. *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*. Kutu. 51, Gömlek. 306, 2.
- CCA, Cumhuriyet Arşivleri. *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*. Kutu. 90, Gömlek. 562, 5.
- CCA, Cumhuriyet Arşivleri. *Diyanet İşleri Reisliği*. Kutu. 4, Gömlek. 37, 21.
- CCA, Cumhuriyet Arşivleri. *Kararlar Daire Başkanlığı (1928...)*. Kutu. 96, Gömlek. 83, Sıra. 2.
- Çabuk ve Kolay Öğretici Tam Kur'an-ı Kerim Elifbâsı*. İstanbul: Ak Kitabevi, 1965.
- Çelebi, Münif. *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri (Tecvîd)*. İstanbul: y.y., 1945.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Başkanlığımızca Basımı Yapılan Tüm Eserler", Erişim 15 Nisan 2020.
- https://www2.diyanet.gov.tr/DiniYay%4%b1nlarGenelMudurlugu/Documents/biblografya_2014.pdf
- Elifbâ Cüzü*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanetler Hazinesi, 436- 437.
- Elkuran-Elmuşhafuşşerif*. İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, 1932.
- En Kısa Zamanda Kur'an'ı Oku*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951.
- Göktaş, Yaşar Sabri. vd. *Kur'an-ı Kerim Öğrenme ve Okuma Rehberi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 2. Basım, 1971.
- Güner, Muhammed. *Orijinal Metodlu Kur'an Dili*. Sakarya: Yalçınöz Matbaası, 1970.
- Güneş, Firdevs. *Ses Temelli Cümle Yöntemi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayınları, 2007.
- Demir Hafız Mehmed. *Kur'an-ı Kerim Esaslı Tatbikat Dersleri ve Ahkamı Tecvîd*. İstanbul: Sinan Matbaası, 5. Basım, 1946.

- Demircioğlu, Hüseyin. *Kur'an-ı Kerim'i ve Dinini Öğrenmek İsteyen İslam Yavrularına Pratik Rehber*. Sakarya: Eskin Matbaası, 1971.
- DİBKKY, Diyanet İşleri Başkanlığını Kur'an Kursları Yönetmeliği. *Resmi Gazete* 13989 (17 Ekim 1971). Erişim 18 Temmuz 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr>.
- Heyet. "Elifbâ Müzâkerâtı". *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*. Selanik: Osmaniye Matbaası (1328), 30-43.
- İzahlı ve Tam Kur'an Elifbâsı. İstanbul: Sebat Matbaası, 1949.
- İzhahlı ve Telaffuzlu Kur'an-ı Kerim, Tecvîd ve Kıraat Alfabeti. b.y.: y.y., 1957.
- Karagözoğlu, Hüseyin. *Miftah'ul Kur'an-Kur'an Anahtarı*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1948.
- Kur'an-ı Kerim Öğrenmek İsteyenlere Kolaylık Kur'an-ı Kerim Elifbâsı ve Namaz Sureleri*. İstanbul: Anadolu Matbaası, 1965.
- Kurtulmuş, Numan. *Kur'ani Kerim Elifbâsı*. İstanbul: Ahmed Sait Basımevi, 1951.
- Koç, Ahmet. *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Avrasya Yayınları, 2005.
- Korgunal, Muharrem Zeki. *Kur'an Dili*. İstanbul: Bütün Kitabevi, 1958.
- Manavoğlu, İhsan. *Kıraat Alfabesi*. İstanbul: Türkiye Ticaret Postası Matbaası, 8. Baskı, 1960.
- Milliyet*. "Kur'an Anahtarı" (19 Nisan 1956), 1. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>.
- Necib Asım. "Elifbâmız Hakkında Bazı Mülahazalar". *Daru'l Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 2, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332-1334, 131-136.
- Öcal, Mustafa. *İmam Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.
- Öcal, Mustafa. *100. Yılında İmam Hatip Liseleri (1913-2013)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Öcal, Mustafa. *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*, 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Öner, Hasan Nüman. *Kolayca Kur'an Öğretmenin Yolu Elifbâ*. İstanbul: 1949.
- Özbek, Ömer. *Özet Tecvîdim*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.
- Öztin, Murat. *Din Duygusu, Ahlak ve İnsan Yeni Harflerle İzhahlı Kur'an Alfabeti*, İzmir: İzmir Basımevi, 1946.
- Şahbaz, Namık Kemal. "Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Ses Yöntemi ve İsmail Hakkı Elifbâ'sı". *Türkiyat Araştırmaları*. 2 (Bahar 2005), 54-66.
- Toker, Metin. "Dünyanın En İhtiyar Talebeleri Burada". *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1949. <https://www.cumhuriyetarsivi.com>.
- Tombul, Ali. *Kur'ân ve Tecvîd*. İstanbul: Fatih Matbaası, 1967.
- Tunahan, Süleyman Hilmi. *Kur'an Harf ve Harekeleri*. İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 1958.
- THKTH, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (Kanun No. 1353). *Resmi Gazete* 1030 (3 Kasım 1928), Erişim 7 Mayıs 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1353.pdf>
- Uysal, Halil. "Cumhuriyet Dönemi Kur'an Araştırmaları". *Makâlât* 1 (1999), 139-263.
- Ünlü, Nurettin. *Namaz Hocalı Kur'an Dili*. Konya: Ülkü Basımevi, 1970.
- Zengin, Zeki Salih. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 1-24.